

Kawkaz we awarlar

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Kawkaz we awarlar KAFKASYA VE AVARLAR

Avarların konar göçer mi yoksa yerleşik bir halk mı olduğu konusunda literatürde muhtelif görüşler bulunmaktadır. Theophilactus Simocatta'nın Avrupa'ya gelen Avarları "sahte Avarlar" (pseudo Avar") olarak adlandırması bu problemi daha da büyötmektedir. Bazı araştırmacılar onların Asya Avarları ile aynı halk olduğu kanaatindedirler. Kafkasya Avarları konusunda ise onların yerli halklarla karışarak asimile olduğu ve yalnız Avar isminin muhafaza edildiği fikri de kabul edilmektedir. Ancak, Avarların Kafkasya ile ilgisine dair materyallerin araştırılması bu meselenin daha da derin izlere sahip olduğunu göstermektedir. Bu da Avarların menşei konusundaki görüşleri üçe çıkartmaktadır.

Gürcü kaynakları ("Kartlis Tshovreba") Bizans imparatoru I. Iustinyan'ın (527-565) Devri'nde **doğudan gelen Türkmen boyları ile birlikte Avarların gelişini ve onların Hazar Denizi'nden Karadeniz'e kadar olan bütün araziyi zaptettiklerini kaydeder.**

Bu kaynaklarda, Iustinyan'ın Avarları Kafkasya geçitlerinde ve Hunzak'ta (Serir) yerleştirdiği kaydedilir. Iustinyan en nüfuzlularını ise Kartaliniya'da prens derecesine yükseltir. Bu zamandan itibaren Kartaliniya'nın hakimleri bu Avar prens neslinden seçiliyordu. Bunlardan biri olan Konstantin 844 yılında Araplar tarafından öldürölmüştür. Konstantin'in varisleri "Ksan Eristavları" rütbesini almışlardır. Onların içerisinde Tarnik Bizans'da Romanos'un hakimiyeti Devri'nde İstanbul'u Varda Sklerden temizlemişlerdir.[1]

Ksan Eristavlarının kroniklerinde ilk Gürcü Çarı İstvinian Calut, Rüstemi Tshrazmanın Eristavı (eristavların eristavı) rütbesine yükseltir. F.D.Jordanna İstvinian'ın Bizans İmparatoru Iustinyan olduğunu kaydeder. Kaynak Nakapuani'deki İsroli geçidinde yerleşdirilen bu "kuzey cengaverlerini" Bibilu (Bobolitay) olarak adlandırır ve onların İsroli'de

yerleşirken büyük evler kaleler yapmaya başlamalarını gösterir. S.S.Kakabadze bu bilgiyi Gürcistan'a göç ettirilmiş Avarlarla ilgilendirmektedir.[2] Bibiluların gösterişli evler inşa etmesi sınır muhafızları görevini ifa eden bu halkın göçebe bir kavim olmadığını göstermektedir. Batılı kaynaklar da Avarların, Avrupa'da çok çabuk evler inşa ettiklerini kaydederler.[3] Kaynaklardaki, Nakapuani'deki (Nuha?) İsraili'yi XVI-XVII. asırlarda Azerbaycan'ın kuzeybatı sınırlarında bulunmuş Car-Tala Avar boylarının askeri siyasi birliğin adı – Tsor ile Bibilunu da Vahuştinin belirttikleri Carın eski adı- Pipineti ile mukayese etmek mümkün olmaktadır. Car-Tala boylarının tarihi arazisine uygun gelen Zagatala-Balaken bölgesinde aslında Kuzey Kafkasya için karakteristik olan birçok ev ve kaleler ("sivu ruk") şimdiye kadar kalabilmiştir. Bu tarihi binalara bölgede "hin" denilmektedir. Bunun da kaynağı Arapça "henne"-korumak, -sığınacak veya Fars. "hane" -ev sözleri ile ilgilendirmek mümkündür. XVIII. asır kaynaklarında Safevi birliklerinin Car-Tala'ya hücumunda bu ev kalelerin askeri amaçla istihkam amaçlı kullanıldığı görülür.[4]

Bizans İmparatoru Iustinyan'ın Avarları Gürcüstan'da yerleştirmesi uzun süre devam eden siyasi durumla ilgilidir. Bu devirde Bizans ve İran aslında Gürcüstan'da üstünlüğü ele geçirmek için mücadele etmekteydiler. Farslar bir tek Gürcüstan'ı değil, Lazika'yı da ele geçirmek istiyorlardı ve böylelikle Karadeniz'e çıkararak Bizans için tehlike oluşturabilirlerdi. Fakat, Bizans bu dönemde Avarların düşmanları olan Göktürklerle[5] de görüşmeler yapar. Avarlar bu görüşmelerde kendi iradeleri ile hareket etmişlerdir. Onlar kuvvetlerini Bizans'ın müttefiklerine karşı yönlendirir ve Bizans'tan istedikleri toprakları kendi güçleri ile alarak Pannoniya'da yerleşirler. Belirttiğimiz gibi Gürcü kaynakları ("Kartlis Tshovreba") Guaram Kuropalat'ın Avarlarla uzun süre savaştıklarını, daha sonra Iustinyan'ın Avarlarla Guaram arasında barış sağlaması hakkında bilgi verir. Fakat, Guaram Kuropalat 570 yıllarında Mesketiya'ya gönderilmişti. Djuanşeriani Türklerin savaşa başlaması ile ilgili kavra

Ambarvezin Ran ve Gürcistan'dan gitmesini gösterir, daha sonra Gürcülerin ricaları üzerine lustin, Guaram'ı kuropolat tayin eder.[6] 570-573 yıllarında Avarlar Bizans ile savaş halinde idiler. 573 yılında Bizans Avarlarla her yıl vergi vermek karşılığında barış anlaşması imzalar. Bu hadiselerin Kafkasya'da kalmış olan Avarlarla da ilgisi olduğu görülmektedir. 589'da Bizans'ın İran'a karşı oluşturduğu koalisyonu Gürcü valisi Guaram da Alan ordusu ile iştirak etmiştir. Gürcü kaynaklarına göre, Bizansın Göktürkler ile ittifakında Guaram aracı olmuştur.[7] Bu durumda Avarların Guaramla ve Alanlarla birlikte İran'a karşı mücadele etmesi şüphelidir.

L.N.Gumilyev, Avarların önceleri İranla anlaşma yaptığını tahmin etmekte ve bunu tehlikeli komşularını Balkan'a göndermekle Bizans'ı düşman yerine koymuş olan Fars diplomasisinin bir zaferi olarak değerlendirmektedir. Bu şartlarda Bizans'ın mütefiki olan Os (Alan) Çarı Sarosin'in Avarlara yardım etmesini istisna bir vaka olarak görerek Avarların Kafkasya'dan çıkmak zorunda kaldıklarını yazar.[8] Ancak, V.B.Kovalevskaya, Kuzey Kafkasya'da iki ayrı teamülü olan Alan gruplarının olduğunu gösterir. Bizans'ın sadık mütefiki olan Batı Alanlarının (Sarosiy) farklı olarak Doğu Alanlarından sabit olmayan mevki tuttıklarını ve 562 yılında Fars ordusu ile Doğu Gürcistan'a tabii olduklarını bildirmektedir.[9] Buna ek olarak, Sarosin'in kendisinin de Göktürklerle dostça münasebetleri olduğunu söylemek doğru olmaz. Bizans kaynaklarının Avarların Kafkasya'da kalması hususunda bilgi vermemesinin sebebi ise, muhtemelen Avarların İran ile ilişkilerinin olumsuzluğu sebebiyledir. Menandros 574, 576 yıllarında Bizanslılarının Azerbaycan'da Kür'ün yakınlarında Sabirler ve Alanlarla karşılaştığını da kaydeder.[10] Bunu Gürcü kaynaklarında rivayet olarak[11] verilmiş bir bilgi ile karşılaştırmak mümkündür: "İskender Kür'ün yanında vahşi Bun Türklere (Turanlılar) rastlar. Onlar Yevuseylerdir (Yarusey), Keyhüsrev tarafından kovularak Mesketya'ya gelmiş ve Sarkinetin'de "demir çıkarılan yer" dört kalede istihkam edilmişlerdir. Sonra buraya Hunlar gelmiştir

ve Hunlar Bun Türklere vergi vermek şartıyla Herh'te iskan edilmişlerdir.[12]

Hamdullah Gazvini, Kür'ün çıkış yerine yakın Aparşahr şehrinin varlığını bildirir. Kahetiya'da Abriya ülkesi (Ereti?) olarak gösterilir.[13] Ermeni coğrafyasında (VII. asır) Kür'ün yakınlarında Varazmanavr etnotoponimi kullanılmaktadır. S.Aşurbeyli, kelimenin ikinci bölümündeki (-Avar)'a bakarak, Avarların Azerbaycan'da yerleştirildiğine delalet ettiğini söyler.[14] İlginçtir ki, Gürcü kaynakları Bun Türklerinin Hazar denizinin güneyinden Kür boyunca yayıldıklarını gösterir.

Theophilactos Simocatta Oğuzların Göktürlere karşı isyanından sonra sağ kalmış 10.000 kişinin Pannoniya'ya Avarların yanına kaçmasını kaydeder ve onların Varhunilerin (Avar-Hun) kolu olan Kotzagir ve Tarniah kabileleri olduğunu bildirir.[15] Doğu kaynakları ise 584, 585, 601 yıllarında "Abarların" Göktürlere karşı isyanından bahseder.[16] Abarların ve Avarların (Hionitler) aynı kavim olduğu aşikardır. Göktürlere karşı Tien-Şan'dan gelen ve Göktürklerin takibinden kaçan Avarlar, görülüyor ki bu kez güney yolu ile İran'dan geçerek Kür'den yukarıya Kafkasya'ya gelmişler ve muhtemelen Bizans sınırlarında müttefiklere ihtiyacı olan Hüsrev Anuşirvan (531-579) ile anlaşma yapmışlardır. Bu şartlarda, Kür'ün yanında Bizans birlikleri ile karşılaşan Avarların kim olduklarını bildirmemeleri gerekiyordu. "Sahte Avarlar" hakkında bilgilerin yayılması da Avarların veya Hionitlerin (Akhun) İranla gizli münasebetleri ile alakadar olmalıdır.

Sonraki hadiselerde Avarlar, Farslarla birlikte 626 yılında İstanbul'u muhasaraya alırlar, Herakleios'un 622-626 yıllarda Kafkasya'ya yaptığı akınında görülür ki Kafkasya'daki Avarlar da Herakleios'a ciddi bir mukavemet göstermişlerdir. Gürcü kaynakları "İskenderin" on bir ay Sarkineti'de Bun Türk Turanlılarını muhasaraya aldığını bildirir.[17]

Serir hükümdarı muhtelif kaynaklarda "Avar", "Dağların Hakanı", "İpacac", (Arab. "sibasica" – spasig, merzban), "Vahrarzan-şah" (Veretragna, Bahram), "Filan-şah" unvanları ile adlandırılır. Arap kaynaklarında ve tarihi edebi

eserlerde (“Nihaya al-İrab”, “Acaib’ü ad-Dünya”, “İskender-name”) Serir hakiminin Behram Gurun veya Behram Çubi’nin neslinden olması, Serirde Keyyanilerin efsanevi tahtının ve Keyhüsrev’in mezarının bulunduğu yolunda fantastik hikayeler de bulunmaktadır. Yerli kaynaklar Avar’ın (Serir, Hunzah) yedi kapısı olduğunu belirtir. Hunzah hanlarının unvanı “nusal” ile aynı kaynaklı olan Gürcü unvanı “nasval” “vali” Avarca “Kapıların sahibi”, yani merzban anlamını verir. Diğer Gürcü unvanı “mourav” “serdar” Avarların adını bildiren “maarulav” (me’er, me’erav) “dağlı”, yani “Avar” kelimeleri ile izah olunur. Bu, Gürcü kaynaklarının Avarların Gürcistan eristavları[18] olarak seçilmesi hakkındaki bilgileri de destek eder. Gürcü kroniğinde Hunzların, Tuşinlerin ve buradaki diğer Ma’cuslarının eristavlığı Tsuketinin hakimi Abuhvastronun “Dağların Hakimi” neslinden olmasını gösterir.[19]

L. N.Gumilyev, Avrupa’ya gelmiş Avarların (Hionitler) efsanevi Turan’ın soyu olduğunu bildirir.[20] O, Sarmat-Alan grubundan olan Hionitlerin, Göktürklerin (İstemi Han) tazyiki neticesinden Oğur halklarının yanına kaçmasını gösterir ve Hionit-Oğur karışmasının Macar arkeologları tarafından da destek edildiğini kaydeder.[21]

L.N.Gumilyev “var” “çay” sözünü Hionit adının sıfatı olarak görür ve Varhonitlerin (Avar-Hun) adını “çay kenarında yaşayan Hionitler” şeklinde izah eder.[22] Fakat, bununla birlikte o, iki ayrı kavim gibi Hionitleri Sarmat-Alanlara, Var veya Uarları Hionitlerin komşuları olan Ugor kabilelerine maleder.[23] Bu zıddiyetler problemin çözümüyle ilgilidir. “Var” (“Uar”) akarsu adına gelince, onun yayılma dairesi daha geniştir. Çay havzalarını yaşayış meskenleri olarak seçen akarsu isimleri, adeta, şehir, kabile adlarını da belirginleştirir. Mesela; Gerat’ın kaynağı Gerirud’a ilgilendirilir. Yunan yazarlar, Arios (Areias), Aria (Areia) ve Areioi (Arioi) boy isimlerinin çara, vilayete ve ahaliye-Arilere ait olduğunu ifade ederler. Daha sonra Arian’a Doğu İran’a ve Pers İmparatorluğu da bahsedilirdi.[24] Bu akarsu adına biz Avrupa’da da rastlıyoruz. Herodot, Meotların

ülkesinde Oar (Volga) çayını gösterir. Fince Volga Ra olarak adlandırılırların Volga'nın aşağı bölümlerine de Erikler denilirdi. İordanes, Hunların Dinyeper'i kendi dillerinde Var şeklinde adlandırdığını ifade eder. Gumilyev, buna dayanarak hatta o devir için arkaik bir kelime kabul ettiği bu Türkçe kelimenin Altay'da da korunmasını, Ursul'un gölünün Uar olarak adlandırıldığını söyler.

Çağdaş Avar dilinde glor ('or) -çay, glorhci-sınır anlamındadır. İori, Kür çaylarının, Eretinin (Gereti) adını Avarca ör-çay ile ilişkilendirmek mümkün olabilir. Fakat, Ptolemeus Azerbaycanda Gerr çayını bilmektedir.[25] Daha da derine gidersek, L.A.Grindin, Fransa'da Vaire (Liguriya-Vara), Doğu Prusya'da Arse (Arsia-İstriya, Arsa (i)-va-Luvi ülkesi) akarsu isimlerini, Frak.rara-çay, Bulg.bara-çay, vrio-şehir kelimelerini de örnek verir ve Hett-Luvi, Hett- Ari akarsu isimlerinin tarihi Avar akarsu isimleri ile yakınlığını göstermektedir (g.hind. var, vari-su; avest, var-yagış; toh. war-su; Hit. warsa-yagış; g.h. varsa-yagış; Hit. har -çay; h.-avr. "ab"-çay...).[26] Böylelikle, "Var" (uar) etnoniminin Altay, Hint-Avrupa, eski İran, Tohar, Hett-Luvi akarsu isimleri ile ilgili olduğunu görmüş olduk. Netice itibarıyla, bu karışık kaynaklı akarsu isimlerinin böylelikle karışık menşeli Avarlara ait olduğu belirtilir.

Macar alimi K.Czegledy Avrupa Avarlarının menşesini Asya Avarlarına bağlar. O, Çin kaynaklarında (Suiy Sülalesinin Tarihi) geçen Varhun kabilesinin Kuzey Kafkasya'da yerleştiğini söyler ve onu Alanlarla birlikte Göktürk İmparatorluğu'na dahil olan Oğur birliğinin içinde gösterir. O. Pritsak, Avarların (yu-ven) "doğu varvarları" (dun-hu) Proto-Mongol siyasi birliğine dahil olduğunu ve Çin'in doğusunda bilinen Dun-hu gruplarından Ahvarların (yu-ven), Sibirlerin (Siyenpi) ve Kayların (si) Kuzey Kafkasyada da (Serir) etkin rol oynadığını bildirir.[27]

M.İ.Artamonov da, L.N.Gumilyev gibi Avarların Kuzey Kazakistan'ın Oğur muhitine ait olduğunu söyler ve Avarların bir kısmının Hionitlerin (Huni) bir müddet Sogd'da hakim olduğunu ifade eder. O, Hionitleri Avarlarla aynileştirirken

onların tarihi Kazakistan'ın, İran dilli ahalisi ile karışmış Türkleşmiş Oğurlar olduğunu ayırt etmiyor ve Azak-Hazar denizleri arasında Avarların akraba muhite (Hunlar ve Alanlar) geldiklerini ifade eder.[28]

Demek ki, problemin esasında Os-Hun muhitinin araştırılması bulunmaktadır. Gürcü kaynaklarının kuzey kahramanları Calut Rüstem veya Yevusseyleler (Yeruseyleler) olarak adlandırılan Bun Türkleri de, görülüyor ki, bu muhiti temsil ediyor ve mitik "Neheng Ruslarla" aynileşirler. Belirtmek gerekir ki, yerli (Kafkas) kaynaklarında ("Tarih Dağıstan", "Derbend-name", "İrhan-name", "Şamil Hakkında Gördüklerim"den) Avarlar "Rus" olarak adlandırılır.[29] Dağıstanda yaşayan komşu Laklar, Avarlara "Yarusa" derler. İlmi dairelerde tartışmalara sebep olan "Ruslar", "Rusların" Arana veyahud İspanya'ya akınları hakkındaki bilgiler de, mümkündür ki, Rus salnamesinde "neheng obrlar" gibi tasvir edilmiş Avarların, Balkanlara, Almanya'ya, Fransa'ya, İtalya'ya akınlarıyla ilgilidir. "Şirvan ve Derbendin Tarihi" kroniğinde "Rusların ve Alanların" akını "Seririn ve Alanların" akını ile birleştirilir.

Arap kaynakları Derbend'in yanındaki "Rusları" "Arsa" grubuna dahil eder.[30] Bu, ayrı bir araştırma konusudur ve bu konu üzerinde teferruatlı durmayacağız. Fakat şunu da söylemenin gerekli olduğuna inanıyoruz ki, Kuzey Kafkasya ve Doğu Avrupa'nın tarihi etnik yerini bildiren "Arsi" (Ros) terimi, öncelikle sosyal bir anlam taşımış ve barbar halkların askeri hizmeti ile alakadar olmuştur Latince "eros", "arsen" -er, kahraman; "ros"-kasaba; frak. "res"-kahraman; Avarca "ros"-er; "rosi"-köy, vs. kelimeler (Lat. "vir", Türkçe "er", Gürcüce "eri"...), bunu ispat etmektedir. Hazar ordusunda Harezmi'den gelmiş Müslüman Türk savaşçılarından ibaret silahlı kuvvetlerin Arsiler olarak adlandırılması da bununla izah edilir. Yalnız kutsal nüfuza malik olan Hazar hakanının mensup olduğu eski hakan nesli -Ansa da, tarihi literatürde kabul edildiği gibi,[31] Göktürk hanı Aşina ile değil, gerçek hakimiyete sahip olan Göktürklerden önceki Hazarların ait olduğu etnik tabaka- Arsilerle ("yansay", Ansi) ile bağlantılıdır.

Arsiler Kafkasya'daki Alanların (Oslar) kaynağı ile birleştirilen Aorslara ve Doğu Avrupa'nın As-Yas etnik grubuna dahil edilmektedir. Strabon, Aorsları ve Alanları Don nehri ve Hazar denizinin sahilinde bilmektedir. Fakat, Arsilerin asıl kısmı Hazar denizinden doğuda yaşamıştır. Çin kaynaklarında onların önce "Yansay", sonra "Alan" diye adlandırıldıkları kaydedilir. Strabon'un bilgisinde Aslar (Arsi) Baktriya'yı zapt eden boylar arasında gösterilir. İran'ın hakim sülalesi Arşakilerin (Arsak) menşei de Arsilerle ilgilendirilir.[32] Çin kaynaklarında Pers ülkesi Ansi adlandırılır. Strabon, Arşakilerin mensup olduğu Parna-dai (Daha) tayfalarının Meotida'nın arkasındaki Dailerin ülkesinden çıktığını gösterir. Bazı araştırmacılar burada Meotida'nın Arala ait olduğunu tahmin etmektedirler.[33] Aparna ve Parna boylarının adını bazen Apar-"yukarı" ve bununla ilgili olarak "dağlı" manasıyla izah ederler. R.Frye, Nişapur şehrindeki Aparşahr (Abarşahr) şehrini Parnalarla ilgilendirerek onu Ahemeniler devletinin "yukarı Satraplıkları olarak açıklamaktadır.[34] Kuşanların, Akhunları, Eftalitlerin hücumları zamanında Abarşahrın İranın uzak doğu sınırında askeri yerleşimlerinin olduğunu görürüz.[35] Ammianus Marsellin II. Şapurun 456-357 yıllarında Akhunları zor şartlarda doğu sınırlarında muhafaza ettiğini yazar. 539'da ise Akhunları hanı Grumbat, Şapur'un Amida'ya karşı savaşına katılır.[36] Abarşahrın Ucgar sınır rolü Dyakonov'un Parsanı "kenar", etimolojisi ile izahı mümkündür.

İ.M.Dyakonov, Mediyanın güney, doğu ve batı sınırlarındaki Persida (Fars), Partiya ve Parsua'yı İran. Pars, Parsav "kenar", "uc" manası ile açıklansa da, Mediya menşeli kabul edilir. O, Parsiya ve Partiya şekillerinin h.-İran kökünden (parcva) istisna olarak geçtiğini ve cv>sp dönüşümünün daha eski devirler için mümkün olduğunu söyler.[37] Bununla ilgili eski Balkan isimlerinden Arsa (u) wa Luvi ülkesini bu kavim adlarıyla karşılaştırmak mümkün olabilir, bu da önce Gerirud ve Ariana ile ilgili olarak verdiğimiz akarsu adlarıyla alakalıdır.[38] İlginçtir ki, kaynaklar Kafkasya'da Alanların ülkesini Barsilya diye adlandırırlar. Theophanes, Nikephores

Süryani Mikail Hazarların da “Barsilyadan, Birinci Sarmatyanın en uç bölümünden” çıktığını söylerler.[39] Barsilya'nın Kafkasya'nın kuzeyindeki Sak-Massagetler (Masaha-Hunlar) veya Maskut Çarlığı ile de ilgisi vardır. Bu durum Strabon'un Parna-dai tayfalarının Meotida'daki Dailerin (Dahlar) ülkesinden olduğu bilgisi ile örtüşmektedir.

Mediya-Fars Devleti'nin sembolü Ursa Parrhasis-Büyük Ayı Burcu (Banat Na'sın tahtı, İside- "taht") olmuştur. Aristoteles, Plinyus Büyük Ayı burcu altında Ripeyi (Rifat-Kafkasya) ve onun ardından da Hiperboreyleri sayar. “Tanrıların tahtı” sayılan Kafkasya dünyanın sonu-“yedinci köşesi” (Septentrio Magor), Kuzey Rüzgarlarının (Borey) kaynağı, Dkyanus geçidi, mukaddes ilk vatan farzedilen Aryana Veca ile Assosi Asya oluşmuştur.

Serirle ilgili efsanevi hikayeleri, Keyyanilerin tahtının, Keyhüsrev'in kabrinin Serirde bulunduğu faraziyelerini de bununla izah etmek mümkündür. Bunu Car-Tala'da mevcut olmuş Mesedul ör (“Gızıl göl” veya “Mesedunun gölü”) miti ve Herodot'un gösterdiği İskit panteonuna dahil olmayan ve yalnız Kralî İskitlerini secde ettiği Tagi Masad ilahesi ile mukayese etmek gereklidir. Su ve atlarla ilgili bu mitin adının kaynağı kesin olarak tespit edilememektedir. Tagimasad, Avar dilinde “altın taht” veya “kraliçenin tahtı” “mesed”-taht, Mesedukraliçe) anlamında kullanılır. Asya ve Avrupa Avarlarında altın taht kültürünün olduğu bilinmektedir. Kaynaklar, Serir hükümdarının her yılın başında “tahta oturma” törenini icra etmesi hususunda bilgiler verir.[40] Bu anlam uygunluğunun tesadüfi olmaması Hurri şehzadesi Masad Huray miti ile ispat edilmektedir.[41] Avarca “huri”-rüzgar sözünü de dikkate alırsak, Tagi Masad'ı “Altın Tahta” İskitlerin seferlerde bel bağladıkları ve “rüzgarların sahibesi” saydıkları Büyük Ayı burcu-Banat Naşın tahtı, İside “taht” ile aynileştirmek mümkündür. Arsa hem “kuzey” arsa, hem de “kahraman” arsan anlamında kullanılır. Mitik Hiperboreylerde ise “kuzey cengaverleri” Meotida yanındaki İskitler veya Sak-Massagetler saka paradraya “denizin öbür kıyısındaki” temsil edilmiştir. Asrilerin nerede yerleştikleri dikkate alınmadan Kuzey

halkları olarak farzedilmişlerdir. Fakat, Doğu Arsilerinin uzak kuzeyle alakaları mife çevrilmiş soy kütüğünden başka hem de Doğuyla Batıyı birleştiren meşhur İpek yolu ile tespit edilir. Ptolemey, Çin'den İran'a ve Ruma ipek-serikon satan Serleri asıl Çinliler Sinlerden ayırır. Seylan sefirleri başları Emod (Himalay) dağları arkasında yaşayan uzun boylu, sarışın adamlar gibi tasvir etmektedirler.

M.Ö. 200 yılına yakın Baktriya çarı Evtidem'in kendi topraklarını Faunların (Tibetliler) ve Serlerin ülkesine kadar uzatması hususunda bilgiler vardır. Pseudo-Arrian Serlerin ülkesinden Baktriya'ya, oradan Hint limanlarına kadar yolun olduğunu gösterir. Thomson "Seriki" arazisinin Kaşgar'dan Kuzey Çin'e dek ulaştığını göstermektedir.[42] Makedonyalı tacir Massi'nin (II. asır) seyahatnamesinde Baktriya'nın kuzeyindeki Saklara ait farz edilen Komedlerin dağlık ülkesi bulunmaktadır.[43]

İran kendi aracı rolünü muhafaza etmeye ve Çinle Rum arasında aracısız ilişki kurmak için çalışıyordu. Gittikçe asıl ticaret yolları güneyden kuzeye doğru yer değiştirir. M.Ö. II. Bin yılında açılmış yolla artık Çin'den gelen kervanlar Hindistan'dan değil, kuzey yolu ile Afganistan'dan geçer. Daha sonraki devirlerde ise İran ve Afganistan'a ait olan aracı rolüne Sogdlular ve onların kuzeyinde oturan halklar çağrılırdı. İlk kervan yollarınının Hindistan'dan, Suriye'den geçmesini ve onların iaşesi ve muhafazası için oluşturulan silahlı birliğin hacmini dikkate alırsak Hint kaynaklı "çerik"-silahlı kuvvet ve Arapça "şerike"-şerikçi, kelimelerinin etimolojisi "ser" (Seriki) terimi ile ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Terimin kendisi ise, görülüyor ki, "Svar"-dolaşmak, gezmek anlamları ile ilgilidir.[44]

Bu silahlı gezici birlikleri M.Ö. II. asırda Kara deniz sahilinde görürüz. M.Ö. III (IV?) asırda Güney Ural'da Aorsların liderliği altında kurulmuş yeni kuvvetli Sarmat birliği batıya, Kafkasya'nın çöllerdeki akraba (Savromat) halklarının yanına gelerek Sirak-Sarmat birliğini oluşturur. M.Ö. II. asırda Meot halklarını Sarmatlaştırmış ve Rum kolonisi olan Bosporla (Kırım'da) iktisadi ve siyasi

münasebetler oluşturan Siraklar Bospor'un çöl kısmını tutarlar. Strabon, Kara denizin kuzeyindeki Doğuya-Orta Asya'ya ve Çin'e giden tarihi yolun Sirakların ve Aorsların elinde olduğunu ifade eder.[45]

Böylelikle, Doğu ve Batı Arsilerinin veya Doğu ve Batı Massagetlerinin Kuzey Kafkasya'daki Siraklarla ve Çin'deki Serlerle alakası hususunda şüphe kalmamaktadır. Ancak, bu münasebetlerin kökünde, elbette ki, daha global gerekçeler ve eski göçler M.Ö. III-I. binyıllarından başlayarak, Hitit, Hurri, Pelasg, Muşk, Apeşlay, Kimmer, İskit vs. "muzdlu ordu" şeklinde tanınan kuzey halklarının Ön Asya'ya sürekli akınları, Ahemenilerin, Selevkilerin Yunan kolonilerinden ve kuzey halklarından ibaret garnizonlar oluşturmaları gibi tarihi farklılıklar ve ayrıca karşılıklı asimilasyonları, yerleşikliğin medeniyet özellikleri bulunmaktadır. Mesela, Dyakonov'a göre M.Ö. VII. asra dahil edilen İskit kompleksleri İskit medeniyetini temsil edemez. Çünkü, onlar M.Ö. XVIII.-XVII. asrın başlarında Ön Asya'nın tesirine maruz kalmışlardır. Asur kaynaklarındaki Kimmerler ve İskitler arkeolojik yönden İskitlerden önceki medeniyete mensup olmalıydılar, demektedir.[46] Aynı gruba ait olan Sarmat dönemlerini çıkarsak bile, her bir yeni Sarmat dalgası önceki ile aynı olamaz. Çünkü her dönemde Doğu Avrupa, Kafkasya, Anadolu, Ön Asya, Uzak Doğu, Orta Asya elementleri yeni bir şekilde ortaya çıkar. Ancak, sosyo-kültürel yapı, psikolojiye nisbeten daha çok değişkenliğe maruz kalmıştır.

Çin kaynaklarında Rumlarla ticari ilişkilerden bahsedilirken Taçin ve yahut Likan isimleri geçmektedir ki, bu da Rumu temsil eder. M.S. 147-167. yılda Taçin imparatoru Antonios ile imparator Hou Han-shu arasında ticaret münasebetlerinin temeli hakkında bilgiler verilir. Taçin An-his'nin batısında, denizin batısında veya Batı denizinde gösterilmektedir. VII. asırda Taçin, Fulin'e yönelir. Fulin'e giden güney ve kuzey yolu belirtilir. Bu kelime (Fulin) 635'te Çin'e gelen Nesturi rahiplerine aitti. Onların dini Taçin dini olarak adlandırılırdı. Nesturiler Bizansa Büyük Fulin, Suriye'ye Küçük Fulin derlerdi.

Araştırmacılar, Taçini Antiohiya, Ktesifonla bir görürler veya onu Suriye’de ararlar. Fulin’e gelince, onun Bizans kolonilerine veya Bizans kolonilerine giden yolun sonundaki memlekete ait olduğu düşünülmektedir.[47] Fulin kelimesinin Sogd dilinde From haline geçmiş Rum olması ve onun Purum veya Apurum şeklinde Türkçe’ye geçtiği tespit edilmiştir.

Böylelikle, Orhun yazılarındaki “Apurim”in Fulin olduğu düşünülmektedir. Kültigin yazıtlarında Bumin Kağan’ın ölümü sebebiyle ile gelmiş boylar içerisinde Apar, Apurim adı da bulunmaktadır. Buna esasen Avarlar Apar-Apurimler şeklinde adlandırılırlar. Fakat, Bahaeddin Ögel, Apurimin-Fulin, yani Rum olmasını dikkate alarak, şu sonuca ulaşır, Apar, Apurim üç devlet: Bizans, Avarlar, Göktürkler arasındaki münasebetlerde Batı halklarını Avarları ve Bizans, yahut onun her hangi bir sefirliğini bildirir. Lakin müellif kendisi, “Kültigin ikinci defa hemen hemen aynı halkları tekrar saydığı halde ne Apurum, ne de Avarları kaydetmemiştir”.[48] Bu tabiidir, çünkü “Apar-Apurimler” (Avarlar) artık Avrupa’ya gitmişlerdir, Alanlar ise muhalif kuvvetlerle mücadele ederler. Apurim-Filan tespitinin Avarlar olarak addedilmesi Serir (Avar) hakiminin ilmi zeminlerde tartışmalara sebep olan ve açıklanmayan “Filan-şah” unvanı ile tespit edilir. Budist rahibi Hsuen-Tsreng’in Fulin’in güneybatısında bir adada “Batı Kadınlar Krallığının” olması hakkında verdiği efsanevi bilgiler de bunu ispat eder.[49] Bizans yazarları aynı efsaneden ve mitik Amazonların Alazan çayının yanında Laklarla komşu olarak yaşadığından bahsederler. Daha önceki bilgiler ise Amazonları Kara Deniz sahilinde, Bospor’da, Kolhida’da gösterirler.[50] Bu bilgiler Baktriya-Çin alakaları dönemine kadar giden, “Odessaya” ve “Şah-name” ile benzeşen mitin temasında gerçek hadiseleri tasvir etmektedir. Avarları takip eden İstemi Han 576’da Kuzey Kafkasya’da yerleştikten ve Bospor’u aldıktan sonra Güney Kafkasya’ya geçmek istiyordu. Bu devirde, belirttiğimiz gibi, Bizans-Göktürk koalisyonuna karşı İran- Avar birlikteliği vardır. Sonuncusu hem Avrupa’da, hem Kafkasya’da faaliyet gösterir. Göktürklerin, Avrupa ve Doğuyu birleştiren ticaret yolunu kontrol altına almak istedikleri görülmektedir.

Avarları yenerek Sogd'a gitme imkanına sahiptiler. Çin-İran ticari münasebetleri ise Sogdluların elinde idi. Eftalitleri dağıtmakta da maksat meşhur İpek yolu'nu ele geçirmek idi. Avarlar ve Eftalitlerle anlaşılan Göktürkler İranla anlaşma hususunda Bizansla görüşmelere başladılar. Ancak, bu zamanda Bizansın kendisi ipek istihsal etmeye başlar ve Çin İpek Yolu önceki önemini kaybeder. Bizans'a, ipek böceklerinin Sogdlular tarafından getirilmesi ihtimal dahilindedir. Görülüyor ki, Tien-Şan'daki Avarlar (Abarlar) ve Hindikuş'daki Eftalitler Çin'den gelen ticaret kervanlarını sınır kabul edilen dağlardan geçiren Serlerin yahut Hindikuş'daki (Uparisaina) Parutlar (Parutai "dağlı") ve Sogd'daki Parnaların, yani Abarşahrın mensup olduğu Arsilerin selefleri olmuşlardır. Muassır Avar dilinde "Avara"-Manee, "Sedd" manasını verir. Geçit manası ile ilgili olan bu kelimenin Hint-Avrupa, dillerinde ve Türk lehçelerinde birçok paralelleri var (abara, ebro, barı, barcer). Çin kaynaklarındaki Avarların (yu-ven) Çin'in kuzey hududlarında "sınır muhafızları" ve "çölün egemenleri" rolü görülmektedir. Kafkasya'ya gelmiş olan Avarların (Hionitler) kendi ananevi "sınır muhafızları" rolünü koruması, Parftlara, yani Arsilere aidiyeti Serir hakiminin "tahtın sahibi", "dağların hakanı", "irsi merzban", "Filanşah", "Vahrarzan-şah" (Veretragna-Bahram) unvanları ve hepsinin Avarların Kartaliniyanın hakimleri seçilmesi veya onların Mourav, Eristav tayin etmeleri hakkındaki bilgilerle ispat edilmektedir. Serler (Seriki) ile alakayı Aran'a hücum eden Rusların "Alan ve Gerkler" ülkesi, Seririn Varyag adı Serkland,[51] Bun Türk Turanlıların (Yaruseyler) meskunlaştığı Sarkin (Sarkineti) ve s. ma'lumatlarda görebiliriz. Hionitlerin Kafkasyayla ilişkilerine dair daha önemli farklılıklar da vardır. Fakat, bu konuda ayrıca durmak gereklidir.

"Apurim" teriminin "Merzban" fonksiyonu ile ilgili olduğunu gördük. "Merzban" bazen "vali" anlamına da gelmektedir. Belirttiğimiz gibi, Çin kaynakları Fulini (Apurim) Taçin ve Likan ile aynileşmektedir ve her üçü de Rum'a aittir. Eğer Fulin "Rum" gibi yeniden ihya edilirse de, Taçin ve Likan

açıklanamamaktadır. Fakat, Çin kaynaklarının Batıya giden ipek yolunu İran ile ilişkilendirmesini ve kervan yolunun vasıtalarını dikkate alırsak Taçin adının Gerirudun-Tecen ve Tiyeşan'ın adları ile aynı kaynaklı olması şüphe götürmez. Meseleye açıklığı, Çin dilindeki "tch'in" getirir ki, Biçurin onu "vassal" şeklinde tercüme eder. Tch'in "kul" sözü ile eşdeğer sayılır. Ancak, "tchin" kul manasını veren "nu" sözünden ayrıdır. Kaynaklar "kul" teriminin nüfuzlu manasını taşıdığını da göstermektedir.[52] "Tach'in" terimine "sefir", "vali", anlamlarını veren "legat" terimi ile birleştirmek mümkündür ki, ku da Taçinle birleşen Likan'ı karşılar. Böylelikle, Taçin ve Likan'ın Çinle münasebetlerde Rumu temsil eden Yunan satraplığının İran'a ait olduğu kesinleşir.[53]

"Tacik" (taşi, tazi, Tacik) teriminin ve "tacir" sözünün etimolojisini de Taçinle ilgilendirmek mümkündür. "Tacik" Hint dilinde "tacir" manasına gelen "Sart" terimi ile birleşmektedir. Çin'de ticaret kervanlarına sefirlik gibi bakar ve buna büyük önem verirler. Buna göre de Satrap manasını veren ve Rumu temsil eden "Taçin" in "tacir" sözü ile birleşmesi garip değildir. Tacik önce Araplara, sonra İranlılara, sonra Sogdlulara ve nihayet Taciklere denilirdi. Sart terimi de aynı inkişafı geçirmiş önce İranlılara, sonra yerleşik Türklere ve dağlı Kalçalara (Karça, kar) denmiştir. Böylece, "Tacik" sözünün Hilafet devri ve Arap "Tay" kabilesi ile ilgilendirilmesinin[54] yanlış olduğunu gördük. Bu terim daha eski Çin-Yakın Doğu münasebetlerini temsil etmektedir ve Çin ipek yolunun kuzeye doğru ilerleyerek Sogdlulara ve Türklere geçmesinin açık bir örneği olabilir.

Çin kaynakları Aorsların ve Alanların ülkesini hem de Sui (Sude)-Sogd olarak adlandırır ve Sogd'da Hunların (Hionitler) hakim olduğunu göstererek Çin'deki Hunların Alanların ülkesindeki vatandaşları ile münasebetlerini sürdürdüklerini belirtir. V. V. Barthold, bu bilginin Avrupa'daki Hunlara ait olmasını ve Avrupa'daki Alanların ülkesinin Zerefşan vadisindeki Sogdlarla aynı şekilde isimlendirilmesini ihtimal dahilinde görür. O buna örnek olarak Kırım portu Suğdak'ı gösterir. Çin'e gelen elçiler içerisinde Alan, Yueban, Usun

kavimlerinin adı geçer.[55] Görülüyor ki, ticaret kervanına müşahade edenler aynı halkları da temsil etmektedirler.

155 yılında Batıya doğru hareket eden Hunlar Siyenpilerin takibinden kurtularak İdil'e çıkarlar. Tiyenşan'ın kuzeyinden Tarbagataya, ulaştıran Siyenpilerin Batıya hücumunu Abarlar karşılarlar. Tanşihay'ın Hunların ardınca gönderdiği esasen Mukrinlerden ibaret olan ordu Cungarya'da kalır, II- IV. asırlarda Güney Cungarya'da "Batı Siyenpi ordusunun" olduğu gösterilir. L.Gumilyev Cücen tehlikesi altında Abarların Mukrinlerle birleşmesini gösterir. "Batı Siyenpi ordusu"nun Pritsakin Avharları, yani Avarları dahil ettiği Uhuan (Dun-hu) askeri ittifakını tahmin etmek mümkündür. Çin'in kuzey hudutlarında "sınır muhafızları" fonksiyonunu icra eden Dunhu ("Doğu Varvarları") Di (Jun) ve Hu (Hun) gruplarından oluşmuştu (Hunların kendi etnogenezinde de Di boyları iştirak etmişti). Umumiyetle, askeri demokratik sisteme dahil olan Dunhu ordusu muhtelif etnik elementleri birleştiriyordu. L.Gumilyev, Di boylarını Serlerle aynileştirmektedir.[56] İster icra ettiği fonksiyonuna, isterse etnik unsurlarına (Di, Abar) göre Dunhu veya Uhuani Apurim Avarlarla ve Eftalitlerin (yeda) Hua olarak adlandırılan kavim birliği ile birleştirmek mümkündür. Tarbagatay'da bir başka halk Yuebanlar geçmektedirler, onlarla da Batıya giden vatandaşlarından ayrılarak Kırgız çöllerinde kalan Hunlar düşünülmektedirler. V.V.Barthold, İran destanının ve Avesta'nın kaynağını Yuebanlarla ilgilendirmektedir.[57]

G.E.Grüm-Grjimaylo Yuebanların (Evar, Evan) Eftalitlerin rolü olması ihtimaline (de Mailla) dikkat çeker.[58] Parker, Bloşe, S.P.Tolstov da Eftalitleri Yueban olarak düşünmektedirler. S.P.Tolstov Eftalitlerin ilk defa Kidarit, Hionit adları ile tarihi arenaya çıktıklarını belirtir.[59] Vivyen Sen- Marten Eftalitlerin Yüeciler'den olması fikrini ispat eder. Girşman, Mandelştam Hionitleri ve Eftalitleri birleştirir. L.Gumilyev F.Altheym, Markuart, Mak-Govern, Chavanues, Pelliot'nun da bu problem etrafındaki fikirleri araştırarak Hionitlerin Yuebanlarla, Eftalitlerle ve Kidaritlerle (Yüeci) aynileştirilmesine karşı çıkıp ve N.V.Pigulyevskaya'nın

Kidaritleri, Hionitleri ve Eftalitleri "Ak Hunlara" dahil etmesini onların Avrupa'daki Hunlardan yalnız antropolojik özelliklerine göre farklılaşması ile izah edilir ve onların muhtelif etnoslar olduğunu göstermektedir.[60]

(Dowamy bar)... Taryhy makalalar